

УДК 339.564:338.433

Шабатура Т.С.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету*

Петренко О.П.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету*

Shabatura Tatiana

*Ph. D. in Economics, Associate professor
Associate professor Department of Economic Theory
and Economics of the Enterprise
Odessa State Agrarian University*

Petrenko Olga

*Ph. D. in Economics, Associate professor
Associate professor Department of Economic Theory
and Economics of the Enterprise
Odessa State Agrarian University*

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

EXPORT POTENTIAL OF ENTERPRISES OF THE AGROINDUSTRIAL SECTOR OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано динаміку експортного потенціалу підприємств агропродовольчого сектору економіки України. Стаття охоплює теоретико-методологічні аспекти становлення та розвитку агропродовольчого сектору економіки України. Окреслено характерні ознаки проблем розвитку ринку вітчизняних агропродовольчих товарів. Виокремлено ключові деструктивні чинники експортного потенціалу підприємств агропродовольчого сектору України. На основі проведеного аналізу обґрунтовано необхідність розроблення низки рекомендацій щодо стратегії розвитку експортного потенціалу підприємств агропродовольчого сектору економіки України в таких напрямках, як оптимізація системи урядової підтримки та збільшення інвестицій в агропродовольчий сектор; підтримка експортного потенціалу агропродовольчого сектору України шляхом удосконалення механізму щодо усунення та мінімізації ризиків, які локалізують експортні можливості вітчизняних агропродовольчих підприємств; забезпечення ефективного землекористування на основі завершення земельної реформи; розвиток зовнішньоекономічних відносин та сприяння міжнародній торгівлі; нарощення адаптаційних можливостей агропродовольчих підприємств в контексті Євроінтеграції.

Ключові слова: агропродовольчий сектор економіки, експортний потенціал, Євроінтеграція, аграрний сектор, агропродовольчий ринок.

АНОТАЦИЯ

В статье проанализирована динамика экспортного потенциала предприятий агропродовольственного сектора экономики Украины. Статья охватывает теоретико-методологические аспекты становления и развития агропродовольственного сектора экономики Украины. Определены характерные признаки проблем развития рынка отечественных агропродовольственных товаров. Выделим ключевые деструктивные факторы экспортного потенциала предприятий агропродовольственного сектора Украины. На основе проведенного анализа обоснована необходимость разработки ряда рекомендаций по стратегии развития экспортного потенциала предприятий агропродовольственного сектора экономики Украины в таких направлениях, как оптимизации системы прави-

тельной поддержки и увеличения инвестиций в агропродовольственный сектор; поддержка экспортного потенциала агропродовольственного сектора Украины путем усовершенствования механизма по устранению и минимизации рисков, которые локализуют экспортные возможности отечественных агропродовольственных предприятий; обеспечение эффективного землепользования на основе завершения земельной реформы; развитие внешнеэкономических отношений и содействие международной торговле; наращивание адаптационных возможностей агропродовольственных предприятий в контексте Евроинтеграции.

Ключевые слова: агропродовольственный сектор экономики, экспортный потенциал, Евроинтеграция, аграрный сектор, агропродовольственный рынок.

ANNOTATION

The article analyzes the dynamics of export potential of enterprises of agro-food sector of Ukraine's economy. The article deals with theoretical and methodological aspects of the formation and development of the agro-food sector of the Ukrainian economy. The characteristic features of the problems of the development of the market of domestic agricultural products are also highlighted, among which the most significant: the prevailing growth rate of demand for agro-foodstuffs over the volumes of its supply; increasing society's demand for quality and safety of food products; constantly rising prices for foodstuffs; intensive bioenergy growth. The balance of export of agro-food products on the basis of cost indicators was analyzed. The main importers of products of enterprises of agro-food sector of Ukraine are defined. The main destructive factors of the export potential of enterprises of the agro-food sector of Ukraine were identified, which are: gradual decrease of volumes of foreign investments and capital investments in the development of the agro-food sector, in particular in the agrarian sector; reduction of adaptability of agro-food enterprises through the use of agrarians, mainly old-fashioned machines and technologies; low quality of agricultural products; increase in the cost price of agricultural products; resource orientation of domestic export of agro-food products. Based on the analysis, the necessity of developing a number of recommendations regarding the strategy of development of export potential of enter-

prises of the agro-food sector of the Ukrainian economy has been substantiated in the following areas: optimization of the state support system and increase of investment into the agro-food sector; Supporting the export potential of the Ukrainian agro-food sector by improving the mechanism for eliminating and minimizing the risks that localize the export opportunities of domestic agro-food enterprises; provision of effective land use based on the completion of land reform; development of foreign economic relations and promotion of international trade; increasing the adaptability of agro-food enterprises in the context of European integration.

Key words: agro-food sector of the economy, export potential, European integration, agrarian sector, agro-food market.

Постановка проблеми. Сьогодні ключовим елементом національної економіки є підприємства агропродовольчого сектору, ефективність економічного розвитку яких визначає рівень матеріального забезпечення країни, задоволення потреб споживчого сектору, економічного зростання національної економіки загалом та її інтеграції в Європейський Союз зокрема. Відповідно, актуалізується питання дослідження динаміки експортного потенціалу підприємств агропродовольчого сектору в умовах поглиблення інтеграційних та глобалізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем розвитку підприємств агропродовольчого сектору України та оцінювання їх експортно-імпортного потенціалу присвячені праці таких відомих науковців, як П.І. Гайдуцький [1], І.Ю. Гришова, А.О. Янчук, Т.Л. Шестаковська, С.В. Негоденко [2, 3], Г.О. Гуменюк [4], Т.О. Осташко [5, 6], О.М. Шарапа [7], О.М. Шпичак [8]. У своїх працях вони виклали методику та методи функціонування підприємств агропродовольчого сектору України, дослідили їх зовнішньоекономічні зв'язки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак наявні відмінності їх окремих позицій щодо оцінювання експортного потенціалу підприємств агропродовольчого сектору України та окреслення перспектив зовнішньоекономічних векторів розвитку вітчизняного агропродовольчого ринку у світовому економічному просторі підтверджують складність та актуальність цієї проблеми, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз динаміки експортного потенціалу підприємств агропродовольчого сектору України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформаційні процеси, що протягом останніх десятиріч відбувались на соціально-економічній платформі Україні, стали причиною радикальних змін торговельно-економічного простору на міжнародному рівні, суттєво посиливши роль агропродовольчого сектору в національній економіці. Підтвердженням такої динаміки є місце агропродовольчих підприємств в структурі обсягу реалізованої переробної промислової продукції, питома вага яких поступово зростає, а саме з 20,3% у 2016 році до 22,4% у 2017 році [9]. Така тенденція сприяла посиленню вагомості агропродовольчих то-

варів у вітчизняному експорті, відсунувши на другий план машинобудівну та хімічну індустрію, а також металургійну промисловість, що традиційно посіла перше місце. Згідно з даними Державної служби статистики України у січні-жовтні 2017 року реалізація агропродовольчої продукції склала 364,8 млрд грн, що відповідає 21,2% усієї національної промислової продукції. Традиційно найбільшу частку посідає виробництво олії та жирів тваринницького походження, яких було реалізовано на 103,9 млрд грн більше, що склало 6% загального обсягу всієї промисловості [10].

З огляду на інтеграційні тенденції та особливості входження України в Євросоюз, необхідність створення в країні сприятливого економіко-політичного клімату для забезпечення сталого економічного зростання національної економіки та максимального досягнення пріоритетних цілей реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємств окреслюється потреба реалізації стратегічних орієнтирів економічного розвитку кожного підприємства, їх здатність завчасно адаптуватись до відсутності визначеності та викликів євроінтеграційних процесів. З одного боку, тенденції розвитку євроінтеграційних процесів є джерелом генерування деструктивних чинників, пов'язаних з ризиками реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємств, а з іншого боку, глобалізація євроінтеграційних процесів окреслює перспективи нарощення нових можливостей для максимального досягнення пріоритетних цілей реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємств [1–8].

Економічні умови реальності окреслили ринком вітчизняних агропродовольчих товарів колом характерних ознак.

1. Переважаючі темпи зростання обсягів попиту на агропродовольчу продукцію над обсягами її пропозиції, а також посилююча вимогливість соціуму до якості та безпечності харчових товарів.

2. Постійно зростаючі ціни на продовольчу продукцію, що генерує соціальну напругу через зниження купівельної спроможності населення країни.

3. Інтенсивне зростання біоенергетики, в результаті чого в аграрній сфері відбувається переорієнтація агровиробників на вирощування «біопаливних» культур, що забезпечує отримання ними надприбутків під час експорту зазначеної продукції, проте має руйнівний характер для сільського господарства через порушення меліоративних технологій, що приводить до сильного виснаження ґрунтів.

Враховуючи зазначені характерні ознаки розвитку вітчизняного ринку агропродовольчої продукції та зважаючи на посилюючі тенденції розвитку інтеграційних та глобалізаційних процесів, можемо впевнено зазначити, що для вітчизняного агропродовольчого виробництва дедалі характернішою стає національна відкритість для інших країн світу, що сприятиме як

розвитку самих українських агропродовольчих підприємств, так і зростанню кількості споживачів їх продукції.

Ґрунтовне дослідження перспектив реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємств України в умовах посилення інтеграційних процесів національної економіки засвідчило, що ефективність розвитку агропродовольчого виробництва стримується насамперед низькими виробничими обсягами аграрної продукції через використання аграріями переважно застарілої техніки та технології, що перш за все негативно впливає на якість виробленої продукції та зумовлює зростання її виробничої собівартості. Через це ресурсне спрямування вітчизняного експорту агропродовольчої продукції, особливо аграрної, генерує вразливість України в зовнішньоторговельних відносинах, адже попит на сировинні ресурси має непостійний характер з чутливим ціновим критерієм. Внаслідок цього Україна досить помітно поступається економічно розвиненим країнам світу за відповідними критеріями продуктивності праці.

Проте, оперуючись статистичним матеріалом, відзначаємо, що українські агропродовольчі підприємства все ж таки спроможні експортувати на європейський ринок та країни СНД агропродовольчу продукцію з високою доданою вартістю.

Проведений аналіз наочно показує, що зростання масштабів виробництва агропродовольчої продукції вітчизняними підприємствами забезпечило нарощення експортного обігу відповідної продукції. Вартість експортованої агропродовольчої продукції, як засвідчують дані Державної служби статистики, зросла з 4 713,4 млн дол. США у 2010 році до 17 746,9 млн дол. США у 2017 році (табл. 1).

Водночас зовнішньоторговельний баланс України у 2017 році порівняно з 2016 роком характеризується тенденцією зростання обсягу експорту на 19,0% та зростання обсягу імпорту на 26,4%. У товарній структурі зовнішньої торгівлі експортний обіг агропродовольчої продукції в 4,1 рази перевищує імпортний обіг.

Україна ще досі утримує лідируючі позиції в експорті на світовий ринок продукції рослинництва (21,3% у 2017 році,) а саме пшениці,

кукурудзи, ячменю, сояшникової олії та субпродуктів з курятини. Це сприяє істотному покращенню зовнішньоторговельних відносин. Поступово українські експортери агропродовольчої продукції зміцнюють свої ринкові позиції в Єгипті, Китаї, Ізраїлі, інших країнах Перської затоки, Азії, країнах СНД. Загалом зовнішньоторговельний обіг України за експортно-імпортними операціями агропродовольчою продукцією охоплює 117 країн світу.

Статистичний матеріал 2017 року свідчить про те, що частка країн СНД у загальній структурі вітчизняного експорту сягнула тільки 25%, зокрема експорту агропродовольчої продукції – 12%, що значно поступається зовнішньоторговельним зв'язкам з європейськими країнами, показники за якими сягнули 32% і 27% відповідно. Загалом за останні п'ять років (з 2013 по 2017 роки) Україна помітно наростила вхід на ринок східних країн, про що свідчить досить значна частка загального експорту, а саме 28%, та експорту агропродовольчих товарів, а саме 39%.

Відповідність українського законодавства європейським вимогам у векторі аграрного виробництва та забезпеченні продовольчої безпеки сприяла успішному проходженню сертифікації 238 вітчизняних агропродовольчих підприємств, що дало їм право експортувати агропродовольчу продукцію в зону європейського ринку. Проте, незважаючи на позитивну динаміку експортних операцій агропродовольчої продукції, Україна внаслідок негативної дії цін на агропродовольчу продукцію, що діють на світових ринках, все ще не спроможна забезпечити себе достатнім розміром валютної виручки. Так, індекс цін на агропродовольчі товари, як засвідчують дані Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (FAO), протягом дослідного періоду, а саме з 2011 по 2017 роки, впав з 229,9% до 164,0%, тобто в 1,4 рази, що спричинило недоотримання Україною у 2017 році 2,9 млрд дол. США [9].

Загалом слід відзначити, що східні держави є досить перспективним ринком для постачання українського експорту агропродовольчої продукції та окреслюють перспективу нарощення

Таблиця 1

Експортний обіг агропродовольчої продукції вітчизняними підприємствами у 2010–2017 роках, млн дол. США

Показники	Роки					2017 рік до 2010 року, разів
	2013	2014	2015	2016	2017	
Продукція рослинництва	5 034,9	3 976,3	5 532,1	9 213,9	9 215,7	4,7
Продукція тваринництва	5 96,0	771,4	936,6	961,3	1 108,8	2,8
Продукція олійно-жирової промисловості	1 796,0	2 617,3	3 396,4	4 211,5	4 605,7	4,6
Продукція харчової промисловості	2 088,0	2 571,1	2 939,0	3 493,9	2 826,7	3,5
Експорт агропродовольчої продукції, всього	9 514,9	9 936,1	12 804,1	17 880,6	17 746,9	3,8

Джерело: складено автором за [9; 10]

експортного потенціалу України, насамперед для аграрного сектору.

Щодо географічної характеристики експортного обігу аграрної продукції України, то тут ситуація склалася наступним чином: 26 становила всього 101 країну-експортеру. При цьому слід зазначити, що обсяг імпортування країн Європейського Союзу, Білорусії, Азербайджану за цей період становив 7,6; 6,0; 4,2; і 3,0 млн тонн відповідно [9].

Щодо експорту таких стратегічно важливих для України сільськогосподарських культур, як кукурудза та ячмінь, то поставки цієї сільськогосподарської продукції спрямовувалися переважно в Білорусь (1,1; 5,5; 3,9; 1,8 і 8,2 млн тонн кукурудзи за дослідний період) та країни Близького Сходу (понад 18,3 млн тонн ячменю за дослідний період) [9; 10].

Експортним закупівельним цінам на зерно, як засвідчив проведений аналіз, властивий динамічний характер, що корелюється із середньосвітовими цінами на цю сільськогосподарську продукцію. Експортні ціни на вітчизняну зернову продукцію протягом дослідного періоду поступалися не лише середньосвітовим, але й експортним цінам на зерно США через низьку якість експортної зернової продукції з України.

Щодо експорту продукції тваринництва з України, то, незважаючи на щорічне зростання її обсягів за дослідний період, її частка в структурі вітчизняної агропродовольчої продукції характеризується тенденцією поступового зниження, а саме із 17,0% у 2010 році до 5,4% у 2017 році [9].

Вагома частка експорту вітчизняної продукції тваринництва спрямовується в країни СНД, а саме 81,9% у 2017 році, а тільки 3,1% закуповують європейські країни. Така тенденція спровокована насамперед низькою якістю вітчизняної продукції тваринництва, що не відповідає європейським ринковим стандартам якості. В абсолютному виразі експортні поставки вітчизняної продукції тваринництва в європейські держави у 2017 році продемонстровані такими показниками: експорт свинини склав 11 032,3 кг, м'яса (свіжого) – 1 993,7 кг, м'яса (мороженого) – 1 246,7 кг, баранини або козлятини – 104,5 кг, м'яса та істівних субпродуктів свійської птиці – 32 780,4 тис. кг, риби свіжої – 350,9 кг, молока та вершків, незгущених та без додання цукру чи інших підсолоджувальних речовин – 8 967,6 кг, молока та вершків, згущених та з доданням цукру чи інших підсолоджувальних речовин – 397,9 тис. кг, масла – 161,1 тис. кг, сирів всіх видів та кисломолочних сирів – 6 806,2 кг [9; 10].

Слід зазначити, що в загальній структурі експорту вітчизняної агропродовольчої продукції за дослідний період 2010–2017 років досить помітно підвищилась частка продукції олійно-жирової промисловості (в 7,2 рази), зростання вартісних критеріїв за якою становило 587,2 млн дол. США у 2010 році до 4 211,4 млн дол. США у 2017 році. Причому ключові поставки експорту з цієї групи агропродовольчої продукції відведені соняшниково-

вій олії, про що свідчить зростання експортних обсягів (в 7,3 рази, або з 545,8 млн дол. США у 2010 році до 3 974,4 млн дол. США у 2017 році), що зумовлене налагодженням зовнішньоторговельних зв'язків щодо поставки соняшnikової олії із 45 у 2010 році до 94 країн світу в 2017 році [10].

За якісними критеріями соняшnikова олія вітчизняного виробництва значно випереджає пальмову олію, яку закуповують переважно економічно нерозвинуті країни, тоді як на європейському на східному ринку віддають перевагу саме українській соняшnikовій олії. Водночас через підвищення світового попиту на ріпак, що належить до «біопаливних» сільськогосподарських культур, протягом останніх років експортні поставки цієї продукції обіймають передові позиції.

Пріоритетну роль у розвитку національної економіки відіграє експорт ключових продуктів вітчизняної харчової промисловості, обсяги закупки за якими на світових ринках протягом 2010–2017 років суттєво зросли (2,7 рази, або у вартісному виразі на 2,2 млрд дол. США.). Визначне зростання експортних обсягів за цією продукцією відбулося саме до держав Європейського Союзу, а саме понад 5 разів, а також до азійських держав, а саме в 4,4 рази. Трохи меншими темпами відбулося зростання експортних обсягів готових харчових продуктів вітчизняного походження до країн Африки, а саме в 2,5 разів, та країн СНД, а саме у 2,2 рази [9].

Зауважимо, що вступ України в СОТ спровокував відповідні трансформації у структурі експорту вітчизняної агропродовольчої продукції за всіма групами товарів:

1) частка продукції рослинницького походження у 2007 році (що для України характерний набуттям членства в СОТ) сягнула 27,6%, продукція тваринницького походження становила 12,0%, продукція олійно-жирової промисловості становила 27,5%, а продукція харчової промисловості становила 32,9%;

2) частка продукції рослинницького походження в структурі експорту вітчизняної агропродовольчої продукції у 2017 році зросла до 51,5%, тоді як частка решти груп агропродовольчої продукції зменшилась до 5,4; 23,6 і 19,5% відповідно [9; 10].

Протягом 2010–2017 років, як засвідчують статистичні дані, найсуттєвіше зростання експортних поставок вітчизняної агропродовольчої продукції відбулося саме в країни Африки, а саме в 7,9 разів, країни Азії – в 6 разів, країни СНД – в 1,9 рази [9; 10].

Нарощення обсягів експортних поставок вітчизняної продукції рослинного походження в африканські країни за дослідний період становило 7,9 разів, або з 440,7 млн дол. США у 2010 році до 3 488,2 млн дол. США у 2017 році, переважно за рахунок продажу зерна (зріс на 71,2%) та соняшnikової олії (на 23,0%).

Простежується повільна втрата традиційного імпортера вітчизняної агропродовольчої продукції, яким були країни СНД, що у 2010 році

закуповували визначну частину вітчизняної агропродовольчої продукції (44,3%). Більш того, основним імпортером країн СНД вітчизняної агропродовольчої продукції була саме Росія (понад 90%), проте з огляду на геополітичні фактори України та агресивний характер Росії до нашої держави ці зовнішньоторговельні зв'язки втратили свою актуальність та значимість.

Отже, за результатами проведеного аналізу виокремимо ключові деструктивні чинники експортного потенціалу підприємств агропродовольчого сектору України.

1) Поступове зниження обсягу іноземних інвестицій та капітальних вкладень у розвиток агропродовольчої сфери, зокрема в аграрний сектор, насамперед через хронічний характер дії мораторію на землю, що стримує всебічне використання через фінансово-кредитні установи фінансового інструментарію залучення інвестицій або кредитів під заставу власного майна, а не орендованого, якою є земля.

2) Зниження адаптаційних можливостей агропродовольчих підприємств через:

– використання аграріями переважно застарілої техніки та технології, що перш за все негативно впливає на якість виробленої продукції та зумовлює зростання її виробничої собівартості;

– інтенсивне зростання біоенергетики, в результаті чого в аграрній сфері відбувається переорієнтація агровиробників на вирощування «біопаливних» культур, що забезпечує отримання ними надприбутків під час експорту зазначеної продукції, проте має руйнівний характер для сільського господарства через порушення меліоративних технологій, що приводить до сильного виснаження ґрунтів;

– ресурсне спрямування вітчизняного експорту агропродовольчої продукції, що генерує вразливість України у зовнішньоторговельних відносинах, в результаті чого вона щодо експорту агропродовольчої продукції досить помітно поступається економічно розвиненим країнам світу за відповідними критеріями продуктивності праці [11].

Висновки. Проведений аналіз динаміки експортного потенціалу підприємств агропродовольчого сектору України довів, що, маючи власний ресурсний потенціал, наша держава може зробити внесок у стабілізаційні процеси на світовому ринку продовольства. Майже необмежені адсорбційні можливості світового ринку й високий рівень цін на продукцію можуть забезпечити вітчизняному товаровиробнику прибуток на рівні, достатньому для відтворення та розширення власного виробництва. Це окреслює перспективи подальших досліджень щодо вирішення широкого кола нагальних проблем, насамперед оптимізації системи урядової підтримки та збільшення інвестицій в агропродовольчий сектор; підтримки експортного потенціалу агропродовольчого сектору України; забезпечення ефективного землекористування; розвитку зовнішньоекономічних відносин та сприяння міжнародній торгівлі; на-

рошення адаптаційних можливостей агропродовольчих підприємств в контексті Євроінтеграції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гайдуцький П.І. Україна і ЄС: проблеми інтеграції. URL : <http://gazeta.dt.ua/international/ukrayinayes-problemiintegraciyi-html> (дата звернення: 12.01.2019).
2. Gryshova I.Ju., Yanchuk A.O., Shestakovska T.L. The mechanism for implementing the functions of consumerism in market conditions. *Науковий вісник Полісся*. 2016. Ч. 1. № 1 (9). С. 93–101.
3. Gryshova I.Ju., Negodenko S.V., Shestakovska T.L. The methodological principles of determining the level of performance of the functions of consumerism. *Науковий вісник Полісся*. 2017. Ч. 1. № 3 (11). С. 62–67.
4. Гуменюк Г.О. Проблеми і перспективи стандартизації сільськогосподарської продукції. *Стандартизація: методологія та практика*. 2014. № 6. С. 18–21.
5. Осташко Т.О. Експорт агропродовольчих товарів у ЄС: перспективи і завдання. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 83–93.
6. Осташко Т.О. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах світових інтеграційних процесів. *Збірник матеріалів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників*. Київ : ННЦ ІАЕ, 2012. С. 228–232.
7. Шапа О.М. Система гарантування якості продукції на великотоварних сільськогосподарських підприємствах. *Формування ринкової економіки*. 2015. № 33. С. 431–440.
8. Шпичак О.М. Вигоди та проблеми експорту зерна з України. *Економіка АПК*. 2013. № 10. С. 5–15.
9. Експорт української сільгосппродукції до ЄС зріс на 16%. URL : <http://agroconf.org/content/eksport-ukrayinskoyisilgospprodukciji-do-ies-zrisna> (дата звернення: 03.01.2019).
10. Державна служба статистики України : офіційний веб-сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 28.12.2018).
11. Шабатура Т.С. Оцінка державної підтримки аграрного сектору України. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2018. Вип. 89. С. 99–108.

REFERENCES:

1. Gaiduckiy P.I. (2016). Ukrainai Yes: problemy intehratsii. [Ukraine and the EU: integration problems]. (unpublished). Available at: <http://gazeta.dt.ua/international/ukrayinayes-problemiintegraciyi-html> (accessed: 12.01.2019).
2. Gryshova I.Ju., Yanchuk A.O., Shestakovska T.L. (2016). The mechanism for implementing the functions of consumerism in market conditions. *Scientific bulletin Polesie*. Vol. 1. no. 1 (9). Pp. 93–101.
3. Gryshova I.Ju., Negodenko S.V., Shestakovska T.L. (2017). The methodological principles of determining the level of performance of the functions of consumerism. *Scientific bulletin Polesie*. Vol. 1. No. 3 (11). P. 62–67.
4. Gumenyuk G.O. (2014). Problemy i perspektyvy standartyzatsii silskohospodarskoi produktsii [Problems and prospects of standardization of agricultural products] *Standardization: methodology and practice*. No. 6. P. 18–21.
5. Ostashko T.O. (2016). Problemy i perspektyvy standartyzatsii silskohospodarskoi produktsii [Export of agri-food products to the EU: prospects and challenges]. *Economics and Forecasting*. No. 1. P. 83–93.
6. Ostashko T.O. (2012). Rozvytok ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh svitovykh intehratsiinykh prot-

- sesiv [Development of the agrarian sector of Ukraine's economy in the conditions of world integration processes]. Collection of materials of the All-Ukrainian Congress of Scientists of Economists-Agrarians. Kyiv : NSC IAE. P. 228–232.
7. Sharapa O.M. (2015). Systema harantuvannia yakosti produktsii na velykotovarnykh silskohospodarskykh pidpriemstvakh [System of quality assurance on large-scale agricultural enterprises]. *Formation of a market economy*. № 33. P. 431–440.
 8. Shpichak O.M. (2013). Вигоди та проблеми експорту зерна з України. Економіка АПК [Benefits and problems of exporting grain from Ukraine]. *Economy of agroindustrial complex*. No. 10. P. 5–15.
 9. Eksport ukrainskoi silhospproduktsii do YeS zris na 16% [Exports of Ukrainian agricultural products to the EU grew by 16%]. (unpublished). Available at: <http://agroconf.org/content/eksport-ukrayinskoyisilgospproduktsiyi-do-ies-zrisna> (accessed: 03.01.2019).
 10. Derzhavnoi sluzhby statyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (unpublished). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 28.12.2018).
 11. Shabatura T.S. (2018). Otsinka derzhavnoi pidtrymky ahrarnoho sektoru Ukrainy [Assessment of state support to the agrarian sector of Ukraine]. *Agrarian Bulletin of the Black Sea Region*. Vol. 89. P. 99–108.